

СТЕФАН КОЗАК

ВИТОКИ ДИСКУРСУ ПОЛЯКІВ ПРО ШЕВЧЕНКА

Після поразки Січневого повстання 1863 р. у Польщі запанувала реакція. Царат, розправляючись з польською громадськістю, здійснював русифікаторську політику. Але, незважаючи на поразку Січневого повстання, ідеї волі й справедливості, проголошені цим рухом, і далі жили в народі й впливали на формування свідомості польської громадськості.

У цьому процесі не останню роль відіграла творчість Шевченка. Навколо його спадщини ще в першій половині 60-х рр. точилася дискусія, у якій взяли участь відомі польські літератори Л. Совінський, Бр. Залеський, С. Ходаковський, А. Гожальчинський, В. Сирокомля, а надто Г. Баттаглія. Завдяки їхнім зусиллям творчість Шевченка у другій половині 60-х рр. стає дедалі відоміша в Польщі.

Консервативні кола після поразки повстання 1863 року негативно оцінювали твори Шевченка. Робота Гвідо Баттаглії *Тарас Шевченко, його життя і твори* (1865), як і діяльність редакції журналу «Tygodnik naukowy», де ця робота вперше була надрукована, зазнала різких нападів з боку тих же кіл.

В умовах реакції польські письменники ставили своїми творами літературу на ґрунт реалізму, але частина літераторів – Л. Совінський, Ф. Фаснський, А. Асник – виступали як представники відживаючого романтизму. У цих умовах

важливо відзначити ставлення польської громадськості до спадщини Шевченка.

Монографія Г. Батталії *Тарас Шевченко, його життя і твори* була на той час найбільшою працею про поета і найсерйознішою спробою аналізу й оцінки життєвого шляху і творчості українського Кобзаря. Г. Батталія своєю критичною об'єктивною розвідкою остаточно спростував поширені серед реакційних кіл несправедливі докори на адресу Шевченка.

«Творчість українського поета зрозуміє той, – писав автор, – хто пізнає самого письменника, його життя й життя його народу».

Оцінюючи гайдамаччину, критик справедливо зауважив:

«...Метою Шевченка було розбудити синів України, а розбудити міг тільки відтворенням найсвіжіших спогадів, які ще й досі живуть у людях. Останньою подією в історії правобережної України була Коліївщина. І щоб заохотити свій народ до боротьби за самостійність, він (Шевченко. – С.К.) мусив ці події відновити в пам'яті народній».

Або з приводу *Неофітів*: «Хто ж не впізнав би в кривоколітному Нероні, який проголосив себе богом, образу північного царя».

Уже з цього видно, що польський критик вірно розумів і відчував революційний дух поезії Шевченка, хоч не завжди називав його саме цим словом. Завдяки роботі Г. Батталії з життям і творчістю Шевченка пізніше ознайомилися чехи, німці, французи та інші народи Європи.

Спогади Броніслава Залеського, щирого товариша Шевченка на засланні, під назвою *Польські вигнанці в Оренбурзі* були надруковані 1866 р. в Парижі. Тут згадувалося про перебування Шевченка на засланні, про зв'язки поета з Сераковським, Зельонкою та іншими. Бр. Залеський писав, що польські засланці допомогли поетові ознайомитися з польською історією й культурою.

Водночас і Шевченко «дав нашим братам (польським засланням. – С.К.) змогу пізнати прекрасні, задушевні й поетичні риси українського народу».

Про місце Шевченка та його спадщини в українському визвольному русі згадується і в статті Б. Каліцького *Про українські справи* (Краків, 1867). Автор порівнював підлегле становище України (Русі) зі становищем Польщі, вказував на піднесення національно-визвольного руху в Україні в 40–60-х рр. XIX ст. (розвиток національної літератури, історії, заснування таємних товариств). Б. Каліцький відзначав велику роль Шевченка в цьому національному пробудженні, наголошував на особливому впливі його патріотичних волелюбних творів на людство Галичини. У ці роки в польській пресі друкувалися нові матеріали про Шевченка.

У львівському тижневику «Nowiny» (1867) було надруковано переклад поезії *Три шляхи* (№ 2), *Чигрине* (№ 25), *Минають дні, минають ночі* (№ 26), *Заповіт* (№ 47). У цьому ж щотижневику (1867, № 5) надруковано статтю *Кілька слів про народну освіту*, в якій порушувалося питання про популяризацію творів Шевченка та значення її для народної освіти.

В українській пресі часто виступали польські літератори. Так, в українському журналі «Мета» (Львів) співробітничали польські літератори – учасники Січневого повстання 1863 р. – С. Жуковський (Сташко, Богун), М. Н. Загурський, Л. Сирочинський, П. Свенціцький. Наприклад, С. Сирочинський (підписався Левко Гончаренко) надрукував у цій газеті цікаві статті: *Значення Київського університету для українського народу* (1863), *Дещо про народні школи в Україні* (1864). У першій статті автор, характеризуючи політичне піднесення серед студентів університету, зазначав, що «передове студентство під впливом палкої і правдивої душі народного генія Шевченка почало створювати таємні політичні товариства».

Одним з активних співробітників «Мети» був і П. Свенціцький – відомий перекладач і невтомний популяризатор спадщини Шевченка. П. Свенціцький народився 1841 р. на Київщині, в Кам'янці-Подільському скінчив гімназію, а згодом, десь на «початку 60-х рр.», навчався в Київському університеті. З юнацьких років він зарекомендував себе прихильником взаємної, вільної українсько-польської дружби, палким цінителем української літератури і особливо творчості Шевченка. П.Свенціцький брав активну участь у Січевому повстанні 1863 р., а восени того ж року в зв'язку з репресіями змушений був виїхати за кордон, оселився в Галичині, де й почав плідну працю на ниві української культури.

Його діяльність була дуже різноманітна: видавець і співробітник газет, журналів, перекладач польської, англійської, французької літератури, режисер і актор в українських театрах і скрізь – пропагандист і оборонець спадщини Кобзаря.

Свою літературну діяльність П. Свенціцький почав як поет ще 1862 року віршем *Споминок смерті Тараса Шевченка*. Твір свідчить про популярність Шевченка й солідарність з його заповідями. Вірш перейнятий передреволюційним настроєм частини польської громадськості. Павлин Свенціцький репрезентував той гурт молоді, яка в селянстві, зокрема в українському, бачила реальну силу для здійснення волелюбних ідей. Він добре знав українські визвольні традиції. Шевченко ж був співцем цих традицій і поборником тих ідеалів, які відповідали запитам революційно настроєної молоді з кола Павлина Свенціцького.

Шевченківські ідеї позначилися і на політичній програмі Київського комітету «червоних», членом якого був П. Свенціцький. Ще задовго до виходу *Золотої книжечки «червоних»* Київський революційний комітет у своїй політичній програмі заявив:

«З польськістю не пориваємо, але вважаємо себе за громадян українських і оборона інтересів України стоїть

на першому плані; на другому натомість Польща, з якою єднає нас федеративний зв'язок, як рівні з рівними і вільні з вільними».

Отже, на підвалинах Шевченкових поляки вже тоді, напередодні Січневого повстання, зводили будівлю майбутніх польсько-українських стосунків. Твори Шевченка мали помітний вплив на формування суспільних поглядів. Павлин Свенціцький писав: «...Звернувшись до народу, ми переконалися, що він є чимось іншим, ніж шляхта, і ніколи не піде слідом за шляхтою, бо має достатньо власних сил до свого життя... Поезія Шевченка кличе до боротьби; український народ знайшов в університетській молоді друзів, захисників, що вирішили працювати для його добра – звільнення від кріпацтва і поширення освіти».

З'ясувавши саме ці питання, стає зрозуміла любов до українського Кобзаря, якою сповнений *«Вірш на перші роковини смерті Шевченка»* Павлина Свенціцького. У цьому вірші, як у жодному іншому творі, написаному про поета й до сьогодні, возвеличення Шевченка годі знайти рівних. Автор бачив, як реагує народ на Шевченкове слово, був свідком його прижиттєвої популярності й посмертної шани, зустрічав серед народу надто живі спогади про поета, чув не одну легенду про нього, автором не одної з них і сам, мабуть, був. Павлин Свенціцький добре знав настрої покріпаченого селянства, які так бурхливо виявилися під час похорону Кобзаря на Чернечій горі, з одного боку, і неспокій та переляк інших перед «свяченими гайдамацькими ножами», з другого.

На жаль, вірш П. Свенціцького повністю не зберігся. Володимир Міяковський опублікував у журналі «Наше минуле» лише ті рядки, що їх виписав цензор О. Лазов для розгляду цензурної комісії.

Вірш написаний українською мовою і в рукописному варіанті нараховував вісім сторінок. Звертає на себе

увагу його молитовна форма. Не можна мати сумніву, що Свенціцький робив це з агітаційних міркувань напередодні повстання 1863 р. Адже вірш мав бути опублікований в офіційній пресі і у такий спосіб потрапив би до рук масового читача. Цього й хотів Свенціцький, а молитовна форма давала авторові широкі можливості у звеличенні велетенської постаті Кобзаря і популяризації його революційних ідей. Зрештою, тут автор цілком свідомо скористався з улюбленої молитовної форми самого Шевченка. Але найбільше П. Свенціцького непокоїла цензура. Звертаючись до молитовної форми, автор хотів відвернути її увагу. Проте йому аж ніяк не вдалося приховати революційного звучання твору, в якому чимало Шевченкових парафраз та натяків на важке становище, на єднання та краще майбутнє.

У вірші П. Свенціцького можна надібати чимало польських слів та зворотів. Його автор був публіцистом, людиною дії, яка активно ставилася до творчості Шевченка, намагаючись втілювати його заповіти в життя. Саме активністю у дії, а не на словах відрізнявся Свенціцький від інших поляків того часу. Його вірш має чимале значення для шевченкознавства, а заодно є цікавою знахідкою в з'ясуванні українсько-польських взаємин, стосунків:

За що ж, Боже, нова кара,
Що злого вчинили?
Єдну мали душу щиру,
Що терпіла з нами,
Та й тую взяв до себе,
Змилуйся над нами.
Доки ж маєм лити сльози,
Доки ще терпіти?
Тарасе! Народний півче,
Кобзарє наш рідний!
За людську волю-долю
Мученику бідний!
І в радості, й у весіллі,

І в гіркої долі, вспомянемо тебе, батьку,
В волі і неволі.
Як же туга серце зможе,
Кобзарє наш милий,
Тогді підем слези лити
До твоєї могили.
Будем плакати і молитися,
Тебе призивати,
Щоби-сь братів твоїх бідних
Вийшов рятувати.
Як на землі – будь і в небі
Нашим батьком рідним,
В великого Бога долю
упроси нам бідним.
Світляний наш заступнику,
Прощай, неба красе!
Прощай, півче наш народний
Кобзарє Тарасе!

Під цими «небезпечними» рядками цензор О. Лазов написав:

«Имея в виду высказываемый в этом стихотворении ропот на настоящее положение Украины, частые намеки на какое-то ожидаемое улучшение этого положения и неприличное возвеличение Шевченка, как мученика и молитвенника за своих родичей, я считаю его подлежащим запрещению. О чем и представляю на усмотрение Цензурного Комитета».

23 лютого 1862 р. Цензурний Комітет видав рішення про його заборону.

* * *

У ці роки П. Свенціцький зажив великої популярності як перекладач класичних драм Шекспіра, Мольєра та виконавець ролей у цих творах, а також як талановитий актор в українських п'єсах. Журнал «Мета» так відгукнувся про

Свенціцького: «Здібний артист, працюючи над збагаченням нашої сцени переводами і наслідуваннями, ворожить українському театрові нову добу». Він також інсценізував *Катерину* Шевченка, *Марусю* Квітки-Основ'яненка, виконував у них ролі.

У 1864 р. він видав відому збірку *Байки. Дарунок малим дітям* що містила 150 казок українською мовою. Це принесло йому найбільший успіх.

На 1863–1865 рр. припадає публіцистична діяльність П. Свенціцького у львівському тижневику «Мета». На сторінках цього видання він виступав на захист української культури, пропагував твори українських письменників, засуджував русифікаторську політику царизму.

У 1866 р. у Львові П. Свенціцький розпочав видання літературно-фольклорного альманаху під назвою «Сьоло». Навколо журналу згурпувались польські літератори, серед яких багато було учасників Січневого повстання 1863 р. «Сьоло» призначалося для демократичних елементів польської громадськості. Із вступного слова до цього видання (кн. I, с. 1) довідуємося про програмні наміри П. Свенціцького. Журнал обстоював політичну незалежність українського народу, високо цінував «оригінальну українську літературу-велику майбутність 15-мільйонного народу».

«Ця література в особі її найкращих представників – Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Федьковича-народна, демократична, заслужила на світове визнання». Журнал ставив собі за мету «показати це багатство літератури читачам і переконати як польських пацифістів, так і російських панславистів, що Україна має право на окремість».

Починаючи з липня 1866 р., коли з'явилася перша книга «Сьола», через кожні три місяці виходило ще три книги загальним обсягом 48 друкованих аркушів. П. Свенціцький друкував тут статті та художні твори польських письменників, що співробітничали в журналі, але найбільше матеріалу відводилося українській літературі. Так, журнал надрукував

відомі твори Ю. Федьковича *Мій образ*, *Рекрут*, *В церкві*, *Дезертир*, *На дорогу*, *Інститутку та Чари* Марка Вовчка.

Уже в першій книзі «Сьола» надруковано українською мовою (шрифт латинський) поему *Катерина* і поезію *Тополя*. Інші книги містили *Калину* (кн. 2), *Три шляхи* (там само), *Пустку* (там само), *Наймичку* (кн. 3), *Неофіти* (кн. 4). У третій та четвертій книгах П. Свенціцький опублікував інсценізацію поеми *Катерина* під назвою *Сумний образ* (в п'яти діях).

Журнал «Сьоло» знайомив польську громадськість з перекладами творів Шевченка, з критичними статтями про його творчість. Так, у першій книзі дано високу оцінку праці Г. Баттаглії *Тарас Шевченко...* (1865). В цій рецензії під назвою *Париж у червні 1866* анонімний автор («Е.У») висловлював захоплення творчістю Кобзаря, і тому так позитивно характеризував об'єктивну книгу польського критика. Слід зважити на той факт, що кореспонденцію надіслано з Парижа, отже, можна припустити, що саме там автор і ознайомився з працею Г. Баттаглії. Ця рецензія цінна ще й тим, що її автор, оцінюючи твори Шевченка, визнавав їхню історичну правдивість, підкреслював загальнослов'янське значення спадщини Кобзаря, бо «жоден із слов'янських народів ще не мав такого справді народного поета, як Шевченко».

Далі автор, очевидно сам учасник визвольного руху, характеризував піднесення патріотично-визвольного руху 50–60 рр. в Україні, зокрема в Києві, наголошував на тому, як багато важила революційна поезія Кобзаря для учасників цього руху: «Ми (слід розуміти учасників визвольного руху. – С. К.) з тремтінням брали в руки твори поета (Шевченка. – С. К.), в яких він так ясно й вірно викладав свої думки, захоплювалися його вірним змалюванням відомих нам з дитинства речей».

Автор широко і об'єктивно висвітлював події з історії українського народу. Він високо оцінював Козаччину («Це було не братство розбійників, що різали й палили з ненависті, фанатизму, із-за золота, а люди, що захищали свою волю,

рідну Україну»)), а причиною козацьких воєн називав політику шляхетської Речі Посполитої. Відповідаючи тим, які негативно оцінювали історичні твори Шевченка, критик писав:

«Чому те, що ми вважаємо величним у ХІХ ст. (натякає на польські повстання. – С. К.), мало бути ганебним у ХVІІ і ХVІІІ ст.ст. Чи тому, що наші батьки були тими ляхами, яким Запорозжя не дало спокійно спати на здобутих завдяки королівським привілеям і завдяки кривавій праці селянина багатствах. Будьмо ж справедливими, то й будемо логічними».

Питання української історії та літератури порушувалося і в статті редактора «Сьола» *Слов'яни*, де П. Свенціцький говорив про могутність слов'ян у минулому, про життєвість літератури, а головну силу вбачав у народі. Як на взірєць вияву сили народної, він вказував на Шевченка. В іншій статті про визвольний рух в Україні зазначалося, що поезія Кобзаря будила патріотичний дух університетської молоді.

Редакція «Сьола» збирала рукописні, переважно заборонені твори українського поета. Так, з листів Б. Залеського до І. Ружанського, видавця творів Шевченка у Львові, і до П. Свенціцького довідуємося про те, що Богдан Залеський має такі рукописні твори (писав, що одержав їх від Броніслава Залеського) і що редакція «Сьола» запитувала його про ці твори.

У журналі чільне місце посідали також художні твори польських літераторів, присвячені Шевченкові. Так, наприклад, Богдан Залеський надрукував вірш *Тарасова могила* (кн. 1, с. 136–137), а Броніслав Кемеровський присвятив поетові вірш під назвою *Пам'яті Т. Шевченка в річницю його смерті* (1867, кн. 4, с. 173–177).

* * *

Починаючи з листопада 1867 р. і до 1869 р., П. Свенціцький редагує щотижневик «Новіни». Тут він надруку-

вав свої повісті з українського життя, переклади поезій Т. Шевченка і Ю. Федьковича, повісті Марка Вовчка і т. ін. Додамо, що ще 1866 р. П. Свенціцький перший у польській літературі здійснив переклад поеми *Кавказ*.

Спадщину Шевченка поширювали у другій половині 60-х рр. серед польських кіл не лише згадані тут газети та журнали. Деякі переклади творів Кобзаря зустрічаємо в газеті «Przyjacieli domowy» (1864–1866), «Dziennik literacki» та ін.

У 1871 р. у Львові вийшла брошура П. Свенціцького під назвою *Вік XIX в діях української літератури*. Звертаємо увагу на цю працю з тих міркувань, що в ній аргументовано показано наростання визвольних ідей в українській літературі, підкреслено її справжню народність, а головне, П. Свенціцький у цій праці одним із перших у шевченкознавстві вказав на світове значення творчості українського поета.

Автор писав, що і Байрон, і Гете, і Словацький – великі поети, і поряд з ними стоїть великий Шевченко, який відбив усі прояви життя народу України, – тому й співає його пісні весь український народ.

Пізнати Шевченка – означає пізнати характер українського народу, живою правдою якого є революція. Далі П. Свенціцький писав:

«Не Данте це, Тассо, Петрарка, не Гете, Шіллер; не Міцкевич, Словацький, Пушкін... Новий поет, талант окремих, геній їм рівносильний – України геній... Не один, не сотня, а тисячі тих, що не знали вчора, хто їх батько, ненька, знайшли в Україні свою долю... Тому-то могутній геній Шевченка перевершив геніїв Байрона, Гете, Словацького..., бо Шевченка розуміють, слухають і разом з ним співають мільйони народів!.. Тим він великий, тим і вищий понад усіх поетів...»

Діяльність П. Свенціцького була значним явищем як у польській, так і в українській літературі 60-х рр. Пізніше

І. Франко так оцінив благородну працю невтомного поборника української культури:

«...Павло Свій, була то серед тодішньої українофільської громади на всякий спосіб перворядна сила; чоловік дуже здібний і володіючий не послідньою наукою, широтою та свіжістю поглядів, поляк з України родом, знав він дуже гарно мову, історію і звичаї українського народу, а zarazом яко щирий демократ і чоловік поступовий був серед тодішніх поляків появою зовсім незвичайною».

Польська громадськість знайомилася з життям і творчістю українського поета, читаючи його твори в оригіналах, численні переклади, вивчаючи критичні статті польських критиків. Але завдяки відомій праці Г. Баттаглії *Тарас Шевченко...*, а також публіцистичній літературній діяльності П. Свенціцького спадщина Шевченка стала в Польщі зрозумілою і близькою...

* * *

Свіже, гостре, талановите Шевченкове слово будило в польських колах багато нових думок. Вони були різні. Теплі й сердечні, в'їдливі й злісні, інколи необ'єктивні. Але головне те, що про Шевченка заговорили голосно й відкрито. У періодичних польських виданнях розгорнулася широка полеміка навколо творчості поета, починаючи ще з 40-х рр.

Першим польським дослідником Шевченка і перекладачем його творів був поет, критик та історик літератури Леонард Совінський (1831–1887).

Народився він на Поділлі. Незважаючи на бойкот навколишньої польської шляхти, батько його одружився з кріпачкою-українкою. Можливо, що соціальна та інтелектуальна різниця не сприяли щасливому сімейному життю батьків. У *Шкільних спогадах*, які видано за три роки до смерті, Л. Совінський детально говорить про навчання в Міжгір'ї,

а потім у Житомирській гімназії, але жодного разу не згадує про сім'ю, не характеризує ані батька, ані матір. Л. Совінський тепло ставився до своїх однокласників-українців.

У 1847 р. Л. Совінський вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, який закінчив у 1851 р., а в середині 50-х рр. закінчив медичний факультет цього ж університету.¹

Поступово настрої польської інтелігенції, яка групувалася навколо київського часопису «Gwiazda» Г. Жевуського та М. Грабовського, що боровся з обмеженістю, захопили Л. Совінського. Талановитий, енергійний, темпераментний, він очолив групу молоді, яка визнавала права народу й намагалась захищати його життєві інтереси. Щиро зацікавившись долею українського народу, Л. Совінський захопився й українською літературою, зокрема, поезією Шевченка.

У 1857 р. Л. Совінський подорожував по Західній Європі. У Парижі він познайомився з С. Гошинським, Б. Залеським, а в Брюсселі – з І. Лелевелем. У музеях Італії, у Парижі, Дрездені захоплювався прекрасними творами мистецтва й під їх впливом писав перші вірші в дусі традицій польського романтизму.

У своєму філософсько-дидактичному творі *Сатира* (1858) Л. Совінський з романтичним пафосом громив тих, хто стояв на перешкоді до свободи і щастя людей. Його відштовхували егоїзм та самозакоханість. Дивлячись на все крізь призму своєї фантазії, як романтик він шукав таку ідею, яка, базуючись на почуттях, притягала б люд.

У циклі сонетів *Привиди* (1859), що мають біографічний характер, Совінський розумів, що поезія й творці, вожді й наука повинні бути в тісному зв'язку з життям, з народом. За щастя треба боротись усім, знаходячи своє покликання й місце в суспільстві, – закликав поет.

¹ С. Козак, *Вивчасмо Шевченка* [в:] *Зб. наук. праць студентів філол. ф-ту (до 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка)*, Київ 1964, с. 29–46.

Романтико-революційний характер творчості Л. Совінського найбільш яскраво виявився в поемі *З життя* (1859). Про генезу й характер цього твору можна дізнатися з його листа до редакції газети «Кур'єр Віленський» (5.XII.1860), у якому поет писав, що «сучасна драма вирішує одиничні проблеми, треба товариську драму замінити суспільною, якщо вона не хоче відставати від життя». Ось чому Л. Совінський у цій поемі змальовує політичну боротьбу між «молодими» і «старими» учасниками громади своїх студентських років. Боротьба в ім'я щастя народу й прекрасного майбутнього – такий девіз «молодих». Впливати на людські серця й поривати їх на великі політичні ідеї – таке завдання сильної людини, людини дії.

Л. Совінський добре пам'ятав слова А. Міцкевича, Ю. Словацького та З. Красінського про те, що народні маси можуть повести за собою люди, які виражають й відстоюють їхні інтереси, коли над ними майорить «революційний прапор». Але по-справжньому революційно ці ідеї прозвучали у творчості українського Кобзаря. Совінський відчув бойовий дух і революційне спрямування творів Шевченка, його бурхливому темпераментові імпонували образи сміливих гайдамаків. Цим слід пояснити переклад Совінським *Гайдамаків* і популяризацію творів поета на сторінках «Кур'єра Віленського», з яким він співробітничав з 1860 р. до заслання.

У 1862 р. за участь у демонстрації Л. Совінський був засланий до Курська. П'ятирічне ув'язнення підірвало його моральні й поетичні сили. У Варшаві, куди він повернувся у 1868 р., його чекало глибоке розчарування. Вся романтична польська поезія була замінена тоді літературою позитивізму, що реалізувала гасло «органічної праці». Незважаючи на це, у 1873 р. в Познані вийшла анонімно його драма *На Україні*. Це перший твір, присвячений подіям 1863 р. в Україні. У передмові Л. Совінський писав, що «патріотичний обов'язок не дозволяє йому бути боржником

перед тими, хто власною кров'ю прокладав народіві шлях у майбутнє»².

Автор зумів об'єктивно показати соціальні й національні конфлікти, які привели до швидкої поразки польського повстання в Україні. Польське суспільство показано двома групами героїв. У першій – патріотично-демократична університетська молодь, що разом з комітетом «червоних» готується до повстання (сюди автор відносить українське селянство), а в другій – частина шляхти, якій чужа доля селянства. Українське суспільство репрезентує інтелігенція, яка не хоче приєднуватися до повстання, бо не вірить не тільки в перемогу, але й у щирість польських гасел.

Сприймало селянство ж «золоту книжечку» як обман або провокацію, тому й не приєдналося до повстанців. Л. Совінський не звинувачує українців, бо кривди, заподіяні шляхтою, занадто «криваві й тяжкі». Трагізм польського повстання в тому, що воно базувалося на порожніх словах, не мало реального ґрунту серед люду. Таким чином, драма *На Україні* є найкращим твором Совінського, а також найкращою драмою про Січневе повстання і сьогодні.

У 1882 р. Л. Совінський видав невеличку поему *Петро*, в якій ідеалізував життя подільських селян 30-х рр. XIX ст. У 1884 р. вийшли цитовані нами *Шкільні спогади*, а в 1887 р. – тритомний роман *На роздоріжжі*, у якому показано деморалізацію шляхти. Проте в анонімному спогаді *Незвичайні пригоди пана Хоронжиця*, що послужив своєрідним вступом до цього роману, Л. Совінський пише, що «до самої смерті перекладав улюбленого Шевченка»³.

Письменник А. Плуг у статті, присвяченій 25-річчю письменницької діяльності Леонарда Совінського, пише:

² L. Sowiński, *Na Ukrainie*, Poznań 1873.

³ L. Sowiński, *Nadzwyczajne przygody pana Chorążycza. Kartka ze starego raptularza*, Warszawa 1904, s. 12.

«За університетських часів, завдяки своїм винятковим здібностям і великій енергії, він був провідником серед молоді, знаний був у Київській, Волинській і Подільській губерніях як палкий керівник оборонців народу; а відсталі і злосливі називали його червоним демагогом, зокрема, після опублікування праці про українську літературу й перекладу «Гайдамаків» Шевченка»⁴.

Опублікування Л. Совінським дослідження про українську літературу і переклад *Гайдамаків* Шевченка припадає на час його активного співробітництва в газеті «Кур'єр Віленський». У його статтях і поетичних творах, що друкувались на сторінках цієї газети (1860–1862), переважала українська тематика. У кореспонденціях про інтереси народу він виступав на захист селянської реформи, схвалював видання журналу «Основа». Цей факт свідчить про широке зацікавлення Л. Совінського сучасним суспільно-політичним та культурним життям України. Перекладач *Гайдамаків* добре розумів агітаційну роль друкованого слова й тому з перших днів свого співробітництва в газеті друкував на її сторінках свої переклади поезій Шевченка.

Усвідомлюючи, яке це складне і відповідальне завдання, Л. Совінський почав з невеличких ліричних творів: *Калина*» (*Чого ти ходиш на могилу*, 1860, № 41), *Козача доля* (*Нащо мені женитися*, № 63), *Пісня* (*Ой по горі роман цвіте*, № 67). Ці три поезії Л. Совінський узяв з альманаха «Хата» (1860).

З метою ознайомлення й вироблення більш-менш об'єктивного сприйняття та розуміння польською громадськістю української історії й літератури Совінський поряд з перекладами друкував (1860, №№ 62–67) дослідження про українську літературу⁵, а згодом видав його окремою відбиткою.

⁴ A. P ł u g, *Leonard Sowiński* [w:] *Kłosy*, N 1015, s. 389.

⁵ L. S o w i ń s k i, *Studia nad ukraińską literaturą dzisiejszą*, Wilno 1860.

У дослідженні автор розглянув польсько-українські взаємини в історичному аспекті. Не всі положення критика вірні, зокрема це стосується і унії та визвольної боротьби українського народу. Хоча він хотів підійти до висвітлення безсторонньо, показати історичну правду в ім'я згоди й дружби автор уболівав, що «якись» соціальні справи впливають негативно на гуманну ідею братання. Л. Совінський визнавав, правда, дуже обережно, що негативну роль у цьому відіграв тиск католицизму й шляхетський гніт. Можливо, автор і розумів непереконливість своїх слів, а тому робив застереження, що краще забути взаємні незгоди. Нехай історія, казав він, оцінить, на чиєму боці була правда. Але важливим є те, що критик закликав поляків перебороти в собі почуття зневаги й байдужості до української літератури, подати дружню підтримку Шевченку, який за короткий час прославив перед світом українську націю. Не жити минулим, а йти за духом часу, - говорив у кінці дослідження Л. Совінський.

У *Нарисі польської літератури*⁶ (1876) цю розвідку автор назвав вступом до праці *Тарас Шевченко* з додатком перекладу *Гайдамаків*⁷ (1861). Критик користувався виданням *Кобзаря* 1860 р. Книга Л. Совінського вийшла з друку в середині лютого, як повідомив «Кур'єр Віленський» 28.11.1861 р. Отже, критик за короткий час повністю переклав поему *Гайдамаки* і написав літературно-критичну статтю про її автора.

Л. Совінський відкриває свою книгу дослідженням *Тарас Шевченко* (58 сторінок). Далі на 127 сторінках подає повний переклад поеми *Гайдамаки*. Дослідження не поділено на частини, однак в ньому можна виділити такі розділи: вступ, біографія поета, критично-художній аналіз творів Шевченка.

⁶ L.Sowiński, *Rys z dziejów literatury polskiej*, Wilno 1876.

⁷ *Ibidem*, t. 3., s. 769.

У вступі, написаному з публіцистичним пафосом, критик закликав читачів придивитися до селянської постаті, яка у простоті своїй велична й прекрасна. Імпонувало авторові багате внутрішнє життя поета: «...душа Тараса – то душа селянської громади, сповнена переконанням правди й насильства, роз'ятрена пристрасною скаргою...» (с. 3). Не можна не відчуті іронії критика щодо тих «гусярів», які «народну пісню пристосували до своїх шляхетських міркувань і називають себе українськими поетами» (с. 3). Немає сумніву, що автор мав на увазі Богдана Залеського, Т. Падуру та інших представників «української школи» в польській літературі.

Л. Совінський глибоко розумів і відчував пісню Кобзаря. Хоч вона гнівна, але не можна не захопитись її чарівною мелодійністю й свіжим подихом великої сили, що вибухає з уст народного генія, невідривно пов'язаного з народом душею і тілом, піснею і життям. Вказавши на геніальність українського поета, автор щирими й простими словами викликав серед співвітчизників повагу й симпатію до великого Кобзаря.

Не випадково, на нашу думку, критик наводив далі повністю біографію Шевченка, надруковану в журналі «Народное чтение». Тяжке, нужденне життя колишнього кріпака, написане рукою мужицького поета, викликало співчуття до всього народу, який стогнав під кріпосницьким ярмом. Думка Л. Совінського зрозуміла: він стверджує, що народні таланти гинуть у тяжких суспільних умовах. І те, що великий Кобзар вийшов у світ, виявив свій талант – це в умовах кріпацтва випадковість. Критик показав гірку, але правдиву життєву дійсність.

Майстерний переклад Л. Совінським біографії Шевченка справив на читачів не менше враження, ніж читання *Наймички* чи *Катерини*. Кобзар вперше з'явився перед польським читачем палким борцем проти деспотизму та кріпацтва.

Любов до простото народу і співчуття до його тяжкої долі, ненависть до насильства і почуття власної правоти, прийняте широкою суспільною думкою й вірою в справедливість обраного шляху, – все це зробило українського поета близьким і зрозумілим колам Польщі.

Працюючи над творами Шевченка і складаючи характеристику його творчості, Л. Совінський мав у своєму розпорядженні неповне видання *Кобзаря* 1860 р., а також кілька нових поезій, що були надруковані в альманасі «Хата». Таким чином, можна вважати це дослідження своєрідною розгорнутою рецензією на *Кобзар* 1860 р. Проте за обсягом та детальним аналізом творів ця робота вийшла за межі рецензії. Обізнаність автора з матеріалами про Шевченка свідчить про те, що він стежив і за періодикою того часу. Слід відзначити глибоке розуміння, тонке чуття Л. Совінським поезії українського поета.

Розглядаючи твори, що увійшли до *Кобзаря*, критик не робив глибокого ідейно-художнього аналізу, а з метою ознайомлення читачів передав їх буквальный зміст. Його переказ змісту багатий художніми образами, він намагався у прозовій формі показати всі поетичні нюанси оригіналу. Свій виклад автор ілюстрував уривками розглядуваних творів, а саме: навів у власному перекладі сім рядків з поезії *Думи мої, думи мої*, 34 рядки балади *Причинна*. Такі твори, як *Перебендя*, *Тополя*, *Утоплена* розглянув докладно. При аналізі *Катерини* переклав 149 рядків поеми. Повністю подається переклад вірша *Пустка (Рано-вранці новобранці)*, з послання *До Основ'яненка* – 40 рядків, *Гамалії* – 5, а також кілька рядків поезії *Думка (Вітре буйний)*. Дослідження завершується аналізом поем *Іван Підкова*, *Тарасова ніч і Гайдамаки*.

Не будемо коментувати переказ Совінським змісту творів, але обмежимося стислими зауваженнями. У поезії *Думи мої, думи мої* автор відчув поетову тугу за рідною Україною й «змучене терпінням, його закривавлене його серце».

У *Перебенді* критик бачив, ідеал українського Кобзаря, того носія народної поезії, народного духу, який репрезентував Шевченко. *Тополя*, *Утоплена*, *Причинна* – це балади, які вражали автора ліризмом, музикальністю вірша й пластичністю образів, життєвим колоритом і психологічним драматизмом. Критик звернув увагу на невишукану, справжню любов, силу й глибину почуттів цих простих людей.

Л. Совінський визнавав, що «Шевченко – весь співаючий народ», твори якого відзначаються майстерними поетичними засобами, й відтворити їх емоціональну та чуттєву силу можна тільки словами української музи. Романтичні ж ілюзії, якими й далі жив Л. Совінський, певною мірою звужували його життєвий обрій, спрощували ідейне звучання аналізу ним творів українського поета. Романтик, він не хотів бачити жадливіх картин життя, не зміг проникнути в їхню суть, на перешкоді до цього стояли ідеалістичні уявлення, які породила його буйна романтична фантазія.

Найбільше уваги приділив критик *Катерині* і *Наймичці*, у яких так пристрасно й щиро виявилась любов поета до народу. Правду говорив автор, що «сила кохання Катерини зворушує людські серця...». Але чи тільки зворушує? Чи не наштовхує нас на захист її людських прав? Слід відзначити, що біль героїні допоміг Совінському зрозуміти об'єктивну правду. «За її муки, – казав він, – повинен нести відповідальність той, хто винний у цьому». Але не можна погодитись з автором у тому, що *Наймичка* – це подиноке явище, що поемі характерне біблійне звучання, відсутність суспільних мотивів. Те, що поема *Наймичка* майстерна, як і всі твори Шевченка, що за творчим задумом і простотою вона не слабша від інших поем – вірно, але неправильно те, що «дух Кобзаря звільнився від суспільних конфліктів, від ненависті й болю, а піднісся до ідеалу тихого страждальника» (с. 45). Совінського найбільше цікавила сфера почуттів і переживань, тому він відзначав у поезії Шевченка передусім людяність.

Нерозуміння визвольного руху українського народу, оспіваного Шевченком, є головною причиною негативної оцінки Л. Совінським історичних творів поета. Критик не розумів прагнень народу, закликів поета до визвольної боротьби, бо в його уяві ця боротьба була лише «розбоем».

Потрібно було лише кілька років, щоб А. Гожалчинський, слідом за ним Г. Баттаглія та П. Свенціцький дали слова відповіді, що Гайдамаччина – не «розбій», а своєрідна форма захисту від несправедливості, вияв прагнень до волі українського народу.

Л. Совінський, а згодом інші автори назвали українські повстання «ганебним бунтом». Анонімний автор (слід гадати, що П. Свенціцький. – С. К.) у першій книзі журналу «Сьоло» (1866) заперечував їм: «Чому те, що є великим у ХІХ-му столітті (натякає на польські повстання. – С.К.), мало бути ганебним у ХVІІ і ХVІІІ. Чи тому, що наші батьки були тими ляхами, яким Запоріжжя не дало спокійно спати на здобутих королівськими привілеями і кривавою працею селянина багатствах. Будьмо справедливі і будьмо логічні» (с. 151).

Отже, праця Л. Совінського спричинилася до початку дискусії про Шевченка, до боротьби за його спадщину в польській літературі. Окремі негативні висловлювання про історичні твори поета слід розцінювати переляком перед шляхтою, з одного боку, і новаторською роботою про Шевченка у польській літературі, прагненням підійти до його спадщини об'єктивно, з другого. Критик не заперечував художньої майстерності ні послання *До Основ'яненка*, ні поеми *Гамалія*, ні *Івана Підкови*, ні *Тарасової ночі*, тільки трохи лякався цих сміливих, звияжних козаків, що за свою кривду мстилися на його предках.

Він називав ці твори «криком шалених пияків», «канібальською епопеєю», але сам визнав, що коли читав згадані твори, зачаровувався ліричними відступами, захоплювався неперевершеною майстерністю й художньою образністю,

динамікою постатей, багатством, різноманітністю та новаторством його віршованої форми. Те, що Л. Совінський висловився про ці твори негативно, не є основним, бо наступні дослідники виправили його помилки. Головне, на нашу думку, те, що він перший взявся за цю роботу. І хоча перекладач не розумів гострих місць у творчості поета, саме він дав нам майстерно версифікований повний переклад поеми *Гайдамаки*. Адже завдяки Л. Совінському польська література 1861 р. могла похвалитись таким доробком, з якого, до речі, скористалися згодом чехи, німці, французи.

Переклад поеми *Гайдамаки* мав велике значення напередодні січневого повстання 1863 р.

Л. Совінський згадував, що навіть лише намір опублікувати *Гайдамаки* викликав обурення. Але він не звернув на це уваги, бо «розумні оцінять його благородні наміри... (заклик до спільної визвольної боротьби 1863 р. – С. К.), а про інших не дбає» (с. 56–58). Отже, переклад Л. Совінським поеми *Гайдамаки* – це сміливий виступ на той час у польській літературі.

Перекладав Л. Совінський твори українського поета й пізніше. У 1870 р. вийшов у Львові окремою книжкою переклад *Наймички*. У 1880–1885 рр. у варшавських газетах, зокрема в газеті «Кур'єр Варшавський», надруковано нові й попередні його переклади: *Калина (Чого ти ходиш на могилу)* (1830, №73) *Думка (Нащо мені чорні брови)* (1882, № 181), *Тече вода з-під явора* (1885, № 199–6). Л. Совінський у Познані 1875 р. видав двотомник своєї поезії, до якого увійшло і кілька перекладів поезії Шевченка, серед них поема *Наймичка*⁸. Слід нагадати, що працю *Тарас Шевченко з долученням поеми Гайдамаки* він перевидав вдруге 1883 р., доповнивши перекладом поезії *Доля*⁹.

⁸ L. Sowiński, *Poezje*, Poznań 1875.

⁹ *Biblioteka Mrówki*, Lwów 1883, s. 67–68.

Л. Совінський намагався відтворити у перекладах зміст твору з урахуванням народно-пісенної ритміки і стилістичних особливостей поезії Шевченка. Перекладач говорив про труднощі, але «найкращим виходом зі становища було сумлінне наслідування форм оригіналу з усіма його чуттєвими модуляціями» (с. 58). Тому, незалежно від форми вірша, автор пристосовував свій переклад до виключно українських зворотів, наслідував хоч і складну та дещо специфічну ритміку оригіналу. При цьому врахуймо труднощі версифікації: адже польська ритміка силабічна. Перекладач передав внутрішню гармонію вірша, зберіг тропи й фігури оригіналу. Майстерність перекладу слід пояснити глибоким розумінням і відчуттям поезії Шевченка, а також знанням культури й літератури українського народу.

Ще за життя Шевченка в російській, українській та польській пресі надруковано кілька рецензій і статей про поета. Праця Л. Совінського, що вийшла окремим виданням й присвячена померлому в цьому ж 1861 р. Кобзареві, є одним з найцінніших досліджень не тільки в польському, а й взагалі в літературознавстві того часу. Заслуга першого польського перекладача творів Шевченка полягає в тому, що він звернувся безпосередньо до поезії, спрямованої проти феодально-кріпосницького ладу та самодержавства, не тільки з метою її популяризації, а головне – для піднесення революційного духу серед верств польського суспільства напередодні січневого повстання.

Л. Совінський звернув увагу на революційне й суспільне звучання поеми *Гайдамаки*, тому й переклав її повністю. Цим автор викликав незадоволення окремих польських кіл. Але Л. Совінський розумів, саме проти кого спрямована поема Шевченка. Критик (хоч і був непослідовним у своїх поглядах) бачив, як і С. Гоцинський у *Замку Канівським*, соціальний і національно-визвольний характер боротьби українського народу.

Не підлягає сумніву, що твори Шевченка служили «палкому цінителю українського Кобзаря»¹⁰ матеріалом для революційної пропаганди.

Підготовка до Січневого повстання 1863 р. показала ці реальні підстави порозуміння між двома народами, що є логічним продовженням *Уманської декларації* 1836 р.

У цілому книга Л. Совінського мала позитивне значення. Вона була добрим початком, і на наслідків не довелось довго чекати. Шевченка перекладали і писали про нього видатні критики в польській літературі того часу. Слідом за Л. Совінським виступили А. Хаєнський, А. Гожалчинський, В. Сирокомля. У середині 60-х рр. Г. Батталія виступив зі своїм сумлінним дослідженням про життя і творчість Шевченка, згодом – П. Свенціцький, не говоримо уже про статті, спогади, рецензії, що друкувалися на сторінках тогочасної польської періодичної преси.

«Кур'єр Віленський» 28.11. 1861 р. інформує своїх читачів, що вийшла книга Л. Совінського про Шевченка з додатком, який містить переклад *Гайдамаків*. У цей же час варшавська «Щоденна газета» (№ 74) повідомляє, що Л. Совінський видав окремою книгою свій переклад поеми *Гайдамаки* відомого українського поета Шевченка з його біографією і критичними матеріалами про його творчість.

Прибічники «правого» табору не зовсім схвально зустріли видання Л. Совінського. Т. Падаліца у статті *Лист з України*, яка була надрукована у липневому номері журналу «Tygodnik ilustrowany» (1861, № 97), говорячи про переклад Л. Совінським *Гайдамаків*, вважав, що цей твір невдало вибраний для публікації в Польщі. Виходячи із своєї точки зору, критик вважав, що Коліївщина – це «розбій», не вбачав у ній протесту поневоленого народу, його

¹⁰ L. Sowiński, *Nadzwyczajne przygody pana Chorążycza. Kartka ze starego raptularza*, Warszawa 1904, s. 12.

прагнення до волі. Не розуміючи соціального звучання *Катерини*, *Наймички* та *Тополі*, Т. Падаліца бачив у цих творах лише лагідну, благородну вдачу поета. Він пропонував Л. Совінському в першу чергу перекладати ці твори. Проте у цій же статті критик визнає високу майстерність українського співця і для справжнього пізнання українського народу радить все-таки читати твори Шевченка.

Аналогічну статтю надрукував у серпневому номері львівського «*Dziennika literackiego*» (1861, № 69) під назвою *Розумово-політичний рух на Русі. Шевченко – Сулима*. Автор, який заховався за ініціалами «WM», не погоджується з автором *Гайдамаків* про те, що Коліївщина була визвольним рухом проти свавілля в Україні, і стверджує «цивілізаторську» місію шляхти. У творах Шевченка, яких «WM» і не читав, він бачив лише оспівування сваволі.

Один з епігонів романтизму, поет Ф. Фаєнський («Б») у своїх рецензіях на книгу Л. Совінського, зокрема, на переклад *Гайдамаків*, пішов ще далі від згаданих нами авторів. У надрукованій в «*Bibliotece Warszawskiej*» (1862, т. I) рецензії, він говорив, що не слід популяризувати такі твори, як *Гайдамаки*, герої яких, в його сприйманні, були справжніми «розбійниками». Своє обурення поемою він поширював на всю творчість поета, якого називав «мужицьким Байроном». У той час, коли Л. Совінський вважав за доцільне перекласти поему (Л. Совінський напередодні повстання глибоко розумів антифеодальне спрямування твору, вірив у життєдайність національно-визвольного звучання *Гайдамаків*, бо у передмові заявив, що розумні вірно оцінять його благородні наміри), то головна мета виступу Ф. Фаєнського полягала в тому, щоб перешкодити поширенню творів Шевченка і застерегти польських літераторів від подібної до Л. Совінського праці.

Отже, навіть із статті Ф. Фаєнського видно, що, незважаючи ні на яку протидію реакційних сил, популярність творів Шевченка напередодні повстання 1863 р.

зростала. Прихильно настроєні поляки розуміли, що автор статті стояв осторонь розгорнутої підготовки до повстання. По суті, Фаєнський боявся бунтарського Шевченкового духу, який був співзвучний з революційними настроями польських кіл, бо найбільше його непокоїла думка, яку образно висловив П. Куліш, що «Шевченка послав Бог співати не померлим, а живих поривати до боротьби». Цей вислів П. Куліша він наводив у своїй статті для перестороги іншим, близьким йому за поглядами консерваторам.

Все ж таки Ф. Фаєнському не пощастило приховати могутню силу Шевченкового слова, його волелюбні прагнення. Критика лякало те, що народ може знову піднятися на боротьбу. Тому й автобіографію поета, наведену Л. Совінським, критик розцінював як «підлабузництво до народних низів». У кінці статті він визнавав, що знає твори поета лише з книги Л. Совінського, але все-таки відзначав майстерність перекладу *Гайдамаків* Л. Совінським.

У наступні роки бачимо в польській пресі більшу кількість статей, заміток, що стосуються Шевченка: його творчості, біографії, оцінки його впливу.

У 1862 р. в журналі «*Dziennik literacki*» (№ 83) було надруковано уривки зі спогадів військового інженера, що стосувалися українського поета. Автор перекручував окремі моменти біографії Шевченка, наголошуючи на «добррозичливості» поляків, на «впливі» останніх на поета. Водночас у спогадах говорилося й про страждання Шевченка за долю народу, про близькість його творчості духу народному. Зокрема, автор писав, що «думки поета, як і думки народу, відбивають прагнення до незалежності, до самостійного життя... Сам з простого народу, Шевченко був надзвичайно обдарованою людиною, але мусів терпіти приниження від своїх панів...»¹¹.

Із запереченням згаданих вище перекручень виступив С. Доленга-Ходаковський у «*Tygodnik Poznański*» (1862,

¹¹ *Dziennik Literacki*, 1862, N 83.

№ 46) у статті *Шевченко*. Безпосередньою причиною виступу Доленги-Ходаковського були згадувані спогади військового інженера («Dziennik literacki», 1862, № 83). Але водночас він полемізував з авторами, які неправильно оцінювали поему *Гайдамаки*, перекручували біографію поета. С. Доленга критикував суб'єктивну оцінку творів українського поета в польській пресі: «Треба бути чесним і безстороннім в оцінці Т. Шевченка; якби ж ми судили лише за частиною *Гайдамаків*, дозволеною царською цензурою до друку, то одержали б підтвердження надзвичайно нерозсудливих міркувань» (там само). Автор знав твори і біографію Шевченка завдяки особистому другові поета по заслання Бр. Залеському.

Згодом Бр. Залеський подав цитати із статті С. Доленги-Ходаковського у своєму виступі на сторінках журналу «Dziennik literackiego» (1862, №92). Друг українського поета знайомив польську передову громадськість з життям Шевченка, наводячи окремі моменти з його автобіографії. Між іншим, Бр. Залеський заперечував думку, ніби Фльорковський віддав Тараса в науку. У статті згадувалося про навчання поета у дяків, а також про те, як «торгувався Енгельгардт з Брюловим за ціну Шевченка». Бр. Залеський згадував також, що «два роки тому (тобто в 1860 р. – С. К.) в Києві він познайомився з племінником Тараса 16-річним Івасем, що готувався стати сільським учителем».

Посилаючись в оцінці *Гайдамаків* на С. Доленгу-Ходаковського, Бр. Залеський згадував багато інших творів поета, а саме:

Катерину, Тарасову ніч, Полякам, Відьму, Розриту могилу, Кавказ, Заповіт, Івана Гуса. «Цими творами, – пише автор, – український поет заслужив повагу до себе і до української справи польської передової молоді і слов'янської взагалі»¹².

¹² *Dziennik Literacki*, 1862, N 92.

Бр. Залеський зауважує, що Шевченко проявляв симпатії до польського народу, хоч так негативно висловлювався про шляхту, і навіть визнавав (очевидно, на засланні) свою надто різку оцінку Барської конфедерації.

У цю дискусію про Шевченка втрутився український журнал «Вечорниці», що видавався у Львові. У ньому друкувалися статті Г. Будеволі (Танячкєвича) *Слівце правди «Dzienniku literackiemu» про нашого батька»* (1862, №№ 35, 36, 39, 41–43). Вступаючи в полеміку не тільки з

“Dziennikiem literackim”, а й з попередньо згадуваними нами польськими авторами, Г. Будеволь характеризував Шевченка як народного поета, твори якого, на його думку, більш народні й національні, ніж А. Міцкевича та Ю. Словацького.

У відповідь Г. Будеволі виступив невідомий автор (підпис J. L.) зі статтею *Ще одно слово про Шевченка* («Dziennik literacki», Львів, 1863, № 4). Згадана стаття не є запереченням тих чи інших фактів з життя й творчості українського поета, а спрямована на більш широке осмислення ролі Шевченка в українській історії, місця у загальнослов'янській культурі. Стаття писалася під час січневого повстання. Не можна мати сумніву, що її автор стояв на революційній точці зору й найоб'єктивніше підійшов до оцінки творів поета.

По-перше, автор дотепно зауважив своєму землякові, який згадував Шевченка у *Спогадах з подорожі* («Dziennik literacki», 1862, № 83), що «йому краще було б як військовому інженеру оцінювати стратегічну важливість місцевості, ніж характеризувати поезію Шевченка». Далі автор, відзначаючи духовну єдність поета з народом, бачить у ньому більше страждальника, ніж мислителя-пророка. Видно, що автор вказаної статті або не був глибоко ознайомлений з творчістю Шевченка, або ж замовчував його сміливі передбачення.

Автор *Ще одного слова про Шевченка* справедливо відзначав, що патріотичні й волелюбні мотиви у творчості

поета перегукуються з настроями польської громадськості (стаття писалася під час повстання 1863 р.). Незважаючи на окремі гострі місця Шевченкового слова, що відштовхували часом поляків, усе ж революційні польські кола бачили в поетові «поборника традиційної дружби двох слов'янських народів».

Можна припустити, власне це виходить із змісту самої статті, що її автор знав і поділяв виступ Т. Кремповецького (1832), положення *Уманської декларації* (1836) і навіть і свіжі ідеї Січневого повстання, що закликали до спільної боротьби. Та й сам автор («J.L.») «вважав себе прихильником Шевченкової музи», навіть більше – визнавав ідеали поета і «вболівав разом з Шевченком над долею України, бо вважав, що вірш Кобзаря

Україно, моя Україно,
Ненько, моя ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Зав'яне серденько (1,414)

виражає не тільки його (очевидно, поета. – С. К.) почуття, а й почуття всіх волелюбних людей»¹³.

Слід зазначити, що ці рядки були викреслені царською цензурою в усіх трьох прижиттєвих виданнях *Кобзаря*. Отже, автор статті користувався списком безцензурних творів Шевченка. Звертає на себе увагу також і варіант у першому рядку наведеної нами цитати: *Україно, моя Україно*.

Цікаво відзначити, яку реакцію викликало зіставлення Шевченка і Красінського. Так, у березневому номері «*Dziennika literackiego*» (1863, № 18) із статтею *Шевченко поруч з Красінським* виступив діяч, що назвався *Gente Ruthenus natione Polonus*.

Слід зауважити, що на цей час уже очевидною стала поразка Січневого повстання. Однією з причин цієї поразки

¹³ *Dziennik Literacki*, 1863, N 4.

було те, що українське селянство через недовір'я до шляхти не підтримало ідеї повстання. Все це викликало розчарування серед частини прихильників демократичного табору.

Автор названої статті був представником саме противного табору. Називаючи себе «профаном у літературі і незнавцем творчості Шевченка», він, очевидно, з цієї ж причини заперечував геніальність українського поета. Автор обурювався з того, що Шевченко осуджував шляхту як соціального і національного гнобителя. Присвоюючи собі заслуги, здобуті польськими революціонерами серед волелюбних народів Європи, картав поета за змалювання в Гайдамаччині визвольної боротьби українського народу. Викриття поетом історично-негативної ролі шляхти не подобалось її представникові, до якої належав і автор статті *Шевченко поруч з Красінським*.

Осуд з боку *Gente Ruthenus* викликало те, що поет своїми творами на історичні теми, зокрема поемою *Гайдамаки*, «компрометував волелюбність і демократизм шляхти».

Характеристика статті була б неповною, коли б ми не вказали, що його розуміння генія й пророка протистояло Шевченковому розумінню (як революційного месника) і зводилося до захоплення образом християнського проповідника-місіонера.

Боротьба за спадщину Шевченка в польській літературній критиці йшла, з одного боку, по шляху безпосереднього знайомства з усією творчістю поета та її популяризації серед поляків; а з другого – по лінії літературно-естетичного та історико-філософського осмислення творчості й ролі українського Кобзаря.

Щодо цього заслуговують на особливу увагу переклад Шевченка та критична стаття А. Гожалчинського. У 1862 р. у Києві Гожалчинський видав книгу *Przekłady pisarzy malorossyjskich. Taras Szewczenko* у двох частинах, куди ввійшли основні поетичні твори Кобзаря. Ця робота була повністю перевидана наступного року у Кракові. Це була

спроба (і, безумовно, вдала) широкого ознайомлення польських читачів із спадщиною поета, оскільки Л. Совінським перекладено в цілому лише *Гайдамаки*. До того ж непослідовна, несмілива й суперечлива оцінка Л. Совінським *Гайдамаків* викликала заперечення з боку А. Гожалчинського (передмова до зроблених ним перекладів).

Перекладач відкидав думку тих авторів, які вважали здійснений Л. Совінським переклад *Гайдамаків* неактуальним. Він (Гожалчинський) «...читав все, що написав Шевченко і що написали про нього», тому твердив, що «всесторонній виклад цієї справи є й тепер своєчасним, як актуальна й дійова правда». Саме так, актуально, розуміли поезію Кобзаря польські кола напередодні повстання 1863 р. Шевченко, як і весь український народ, зазнав немало горя, тому можемо зрозуміти його, говорив перекладач, «...коли він, окидаючи своїм зором широкий степ, відчує власну людську гідність, зіставить її зі своїм і народним горем, саме тоді зареве, як лев, заспіває таку пісню, яку співали гайдамаки – його батьки». А. Гожалчинський не лише бачив близькість Шевченка й гайдамаків, але й справедливо вказував, що «...нема вогнищ і потоків крові, як декоративного образу, є цей же самий біль і розпач». Очевидно, це слід розуміти як визнання того, що Гайдамаччина була реакцією волелюбного народу на гніт шляхетської Польщі. Тим більше, що автор далі писав: «Не буде звинувачувати Шевченка той, хто знає український народ, хто безсторонньо подивиться на поета».

А. Гожалчинський відзначав, що український народ був гнобленим, а його земля була полем битв «до того часу доки горітимуть бої – народ відплачуватиметься за насильство й гніт». Між іншим, перекладач зауважував, що сумні факти гноблення українського народу мали місце і в подальший (після Гайдамаччини) період історії. Звідси можна зрозуміти обурення автора Совінським за те, що той назвав історичні поеми Кобзаря «канібальською епопеєю», а героїв –

«кривавими привидами». Тому, мабуть, не переклад *Гайдамаків* був неактуальним, а саме трактування поеми як твору, що «сіяв неприязнь і навіть ворожнечу», як твердили деякі критики.

Саме це мав на увазі А. Гожалчинський, коли говорив, що «критика повинна йти прямим шляхом» і що «Шевченко оспівав минуле так, як повинен (був), і лишився чистим». Наведені слова дозволяють припустити, що перекладач вбачав співзвучність визвольної музи поета з революційно-патріотичними настроями передових кіл польського народу, що виявилися ще в час підготовки до повстання.

Заслугою А. Гожалчинського перед польською літературою було те, що він не тільки знайшов вірний напрям критики (кожне явище пояснювати суспільними причинами, підходити безсторонньо), а й сам в оцінці Шевченка дав зразок такої критики. А. Гожалчинський дуже образно й вірно говорив про Кобзаря, який є «виразником люду», його інструмент – це мільйонні струни народних почуттів, які поет з'єднує в мелодію й співає народові, і той розуміє його».

«Саме з цієї безмежної любові до людини, – зазначав критик, – поезія Шевченка зрозуміла народові. Як ніхто до нього в польській критиці, А. Гожалчинський бачив у такій поезії “одвічний ідеал краси”. Тому в майбутньому цілий світ шануватиме поета». Так уперше в польській літературі висловлено пророчу думку про світову Кобзареву славу.

У ці роки здійснено ще кілька перекладів творів Шевченка на польську мову. Так, у 1861 р. видано переклад *Гамалії*, виконаний А. Хаєнським (*Hamalej. Poemat napisał Taras Szewczenko, na polski przełożył Alfred Chajęcki, Kijów, 1861*).

У 1863 р. був виданий польський переклад *Кобзаря*, здійснений В. Сирокомлею (псевдонім Людвика Кондратовича, – С. К.), повна назва: *Kobzarz Tarasa Szewczenki, z małorossyjskiego spolszczył Władysław Syrokomla (Wilno, 1863)*. Переклад цей у наступні два десятиріччя ще двічі перевида-

вався (1872, 1883). Очевидно, В. Сирокомля, як і інші польські перекладачі, здійснив його з петербурзького видання *Кобзаря* 1860 р. Від себе автор перекладу додав, що почав він роботу ще за життя українського поета.

Поет демократичного напрямку В. Сирокомля у поезії Шевченка відзначав задушевність, силу, глибоку любов до народу. Тому й не може ця поезія, що «відкрила нову еру української літератури, не бути для нас (польської громадськості. – С. К.) байдужою».

Недоліком вступної статті В. Сирокомлі був дещо упереджений підхід до окремих історичних творів *Кобзаря*. Так, він неповністю переклав поему

Гайдамаки, опустив деякі місця з *Тарасової ночі*. Авторкові бракувало сміливості пояснити справжню причину цього (це були місця гострої критики шляхти), тому він зазначав, що в цих місцях «автор (Шевченко), змочивши перо в крові, зіпсував естетичну красу своїх образів».

На переклади В. Сирокомлі (1863) у *Bibliotece Warszawskiej* (1863, т. I, с. 369) з'явилася стаття критика «Б» (Ф. Фаєнського). Цей автор вдруге вже звертався до поезії Шевченка. Причому, згадувана раніше його рецензія на книгу Л. Совінського (1861) була насичена обуренням «мужицьким Байроном» і його «розбійниками-героями». Тепер Ф. Фаєнський дещо змінив свої погляди. Твори українського поета набули значного поширення в культурних колах Польщі, бо часто ставали співзвучними ідеям національно-визвольного повстання 1863 р.

В оцінці видання перекладів В. Сирокомлі (1863) Ф. Фаєнський ще й далі наголошував «на розбійницьких мотивах» творчості *Кобзаря*. Але вже змушений визнати, що В. Сирокомля має рацію, коли «показує українського співця як людину й говорить про нього добре слово». Критик, говорячи про польських поетів «української школи», визнає, що описання України «найбільш вірогідні у Шевченка, який вийшов з народу, страждав разом з ним».

Однак єдність поезії Кобзаря й народу Ф. Фаєнський розумів надто вузько, зводив до «корифеїзму», не бачив актуального суспільно-політичного звучання творчості Шевченка. Критикові більше до вподоби соціально-побутові твори поета, як *Наймичка*, *Катерина* та інші. Він трактував їх з ідеалістичної точки зору, проте змушений був визнати життєву правду цих творів, відзначав художню майстерність, високе естетичне чуття та оригінальність поета.

Польська громадськість знайомилася з Шевченком і його творчістю не лише із спеціальних студій. Ми вже говорили про велику роль у популяризації українського поета його особистих друзів, зокрема Бр. Залеського – товариша по заслання.

1863 р. в «*Dzienniku literackim*» (№№ 49–63) друкував свої спогади під назвою *Солдат* один із польських засланців Я. Гордон. Він згадував Шевченка, з яким був знайомий під час заслання. Автор називав Шевченка визначним поетом і знаменитим художником. В умовах російського царизму, писав Я. Гордон, «генію Шевченка зв'язано крила, а його самого заслано на гниття». Польський засланець у 1850 р. зустрівся з українським поетом, пізнав його. Сам учасник революційно-визвольного руху в Україні Я. Гордон розумів революційно-патріотичні заклики поета, пишучи: «...революція була прагненням Шевченка й можна сказати, що дивився він на світ крізь червоні окуляри» (с. 443).

Підсумовуючи, можна сказати, що тепер Шевченко став для поляків не лише видатним художником, але і поетом-революціонером.

Цікаво відзначити, що *Солдат* Я. Гордона згодом, в 1869 р. передруковано в журналі «*Česky Student*», що, безумовно, вплинуло на зростання популярності Шевченка серед слов'янських народів.

Отже, ми простежили боротьбу за спадщину Шевченка в польській літературній критиці першої половини 60-х рр. Представники демократичної польської громадськості, які

в умовах наростання й вибуху національно-визвольної боротьби переймали волелюбні ідеї українського поета, та популяризували його твори

Завдяки їхнім зусиллям багата спадщина українського поета увійшла в обіг польської літератури та стала надбанням її культури.